

הרב יהודה עמיטל זצ"ל על חשיבותו וייחודו של לימוד הגמרא¹

אתחיל את דברי בסיפור ששמעתי מידידי המנוח דוקטור יהודה אבן שמואל, המהדיר של מורה הנבוכים והכוזרי. הוא סיפר לי, שבשנים הראשונות לאחר הקמת המדינה חיפש ראש הממשלה דרך להתקרב לאנשי רוח בעולם כדי להציג להם את מדינת ישראל ולקרב אותם אליה. במשרד החוץ הציע מישהו להזמין לשם כך קבוצת אנשי רוח מכת נוצרית באנגליה (קוויקרים). כשהם באו, הראו להם את הקיבוצים, את מכון וייצמן ואת האוניברסיטה – המוסדות שבאותם זמנים היו פאר המדינה. אולם, אותם נוצרים לא התלהבו משום דבר, והתחיל להסתמן שהביקור יהיה כישלון. אמר מישהו: נביא אותם לבקר את "הזקן". כשהגיעו, שאל אותם בן-גוריון: מדוע אתם לא מתלהבים? הם ענו, שכל מה שהראו להם כאן כבר יש להם באנגליה בצורה מרשימה יותר – משקים יותר יפים מהקיבוץ ואוניברסיטאות יותר טובות ממכון וייצמן. שאל אותם בן-גוריון: אם כן, מדוע בעצם באתם? מה ציפיתם לראות? הם ענו לו: רצינו לראות איך חיים people of the book (עם הספר). אמר להם יהודה אבן שמואל: אם זה מה שרציתם, בואו אראה לכם. באוניברסיטה העברית יש כל יום מפגש של בעלי-בתים – רופאים, עורכי דין, כלכלנים וכדומה – שבאים ללמוד שעה ביום גמרא בחברותא. "אם אתם רוצים לראות מה זה עם הספר" – אמר להם – "לכו ותראו אותם...".

אומרת הגמרא:

אמר ר' אמי: מדבריו של ר' יוסי נלמוד, אפילו לא שנה אדם אלא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית קיים מצות 'לא ימוש ספר התורה הזה מפיק'. אמר רבי יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי: אפילו לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית קיים 'לא ימוש'.
(בבלי, מנחות צט ע"ב)

1. השיחה ניתנה בט"ז באייר תשס"ח, בערב עיון לכבוד פרופסור דוד הלבני לרגל קבלתו את פרס ישראל. סיכם וערך: שאול ברט.

אם מספיק מבחינה דתית לקרוא קריאת שמע בבוקר ובערב, מה מניע את האנשים ללמוד כל יום שעה שלמה על חשבון דברים אחרים? בשורה שלי בבית הכנסת יושבים יהודים שקמים כל יום בחמש וחצי בבוקר כדי ללמוד דף יומי חצי שעה לפני תפילה: רואה חשבון, נגר, בנקאי, מורה ועוד – מה מביא אותם לעשות זאת? לכאורה ניתן היה להעלות על הדעת שהם עושים זאת כחלק ממידת חסידות. אולם, אני מכיר את הציבור הזה ואני יכול לומר לכם בוודאות שהם לא מחפשים חסידות בשום דבר מעבר למה שהם חייבים. פעם אחת שאלתי אותם: מה מניע אתכם? ענה לי אחד מהם: חדוות הלימוד שלי נובעת מכך שיש לי בגמרא עניין אינטלקטואלי.

יש כאן דבר פרדוקסאלי שעמד עליו כבר בעבר פרופסור הלבני: חילונים טוענים שהם לא לומדים גמרא כי לימוד גמרא הוא עניין דתי, ואילו הדתיים טוענים שהם לומדים גמרא בגלל העניין האינטלקטואלי האוניברסאלי הקיים בלימוד זה...

אני רוצה להדגיש את מה שאמר לי אותו בעל-בית בבית הכנסת: לא רק לאקדמאים יש עניין אינטלקטואלי בלימוד גמרא. כל יהודי פשוט, סוחר או נגר, יכול למצוא עניין אינטלקטואלי בתלמוד. היוהרה שיש לפעמים לאנשי האקדמיה לטעון שרק להם יש עניין אינטלקטואלי בגמרא – אינה מקובלת עלי. לכל אדם יהודי יש עניין כזה בגמרא.

אם כן, מה באמת מושך כל כך מבחינה אינטלקטואלית בתלמוד? מה יש שם שאין בלימוד אחר?

ראשית, הדברים בהם עוסקת הגמרא אינם תיאורטיים. לא מדובר בנושאים מופשטים. "שניים או חזים בטלית" הוא מקרה מעשי ופשוט לתפיסה. אפילו ילדים יכולים להבין את הסיטואציה. כשאני התחלתי ללמוד גמרא בכיתה ג' או ד', בהתחלה לא הבנתי את לשון הגמרא ולא יכולתי לקרוא אותה לבד. ואף על פי כן, את הסיפור והמקרים הנידונים בה – הבנתי לגמרי. אומנם מאחורי המקרים הפשוטים עומדים הגדרות תיאורטיות ותיאוריות מופשטות, אבל אדם פשוט לא צריך להיכנס ישר לאותם פירושים. לימוד הגמרא מספק עניין אינטלקטואלי בעצם הסיפורים והמקרים הפשוטים המובאים בו.

מעבר לכך, הדיון עצמו הוא מרתק. המתודה של קושיות ותירוצים על אותו סיפור פשוט שמובא במשנה, מכניס עניין ללימוד.

בנוסף, ישנה ייחודיות בגמרא בכך שכל דעה המובאת במהלך הדיון היא רלבנטית, גם אם בסופו של דבר היא אינה נפסקת להלכה. נאמר בחז"ל כי "לוחות ושבתי לוחות מונחות בארון" (בבלי, ברכות ח ע"ב) – כלומר, גם דברים שלא נפסקו

להלכה הם חלק לגיטימי מלימוד תורה. העובדה כי בלימוד גמרא יש לגיטימציה לכל מה שאדם חושב או מבין ולא עוד אלא שזה נחשב לימוד תורה, מושכת אליה גם יהודים פשוטים; גם הסברה שלהם נחשבת לימוד תורה, אפילו אם בהמשך יתברר שהם לא צודקים.

אני חוזר למה שהזכרתי בתחילת דברי. רוב המתפללים בבית הכנסת שאני מכיר לא למדו בישיבות ובכל זאת הם מקפידים לא לפספס את הלימוד היומי שלהם אפילו יום אחד בגלל העניין האינטלקטואלי שהם מוצאים בו. לכן, אני חושב שאדם חילוני שלא למד מעולם גמרא – מפסיד את העניין האינטלקטואלי הזה. הרבה חילונים מחפשים עניין אינטלקטואלי במאמרים בעיתון 'הארץ' או 'ידיעות' ולא מוצאים אותו שם, ואילו היו פותחים גמרא היו מוצאים שם בדיוק את מה שהם מחפשים. ואני מדגיש, אני מדבר על גמרא בלי שום קשור להיבטים הדתיים שלה.

הזכיר אחד הדוברים לפני שמפעל הגמרא הוא ייחודי בכל העולם כולו. הוא אכן צודק – מדובר במפעל שהתעצב במהלך 500 שנה ואין דומה לו מצד גודלו והיקפו; ים עמוק, לעתים סוער ולעתים רוגע, שבתוכו יש איים של אגדה והיסטוריה.

אני רוצה לסיים בנקודה נוספת. כידוע, עד שרבנו הקדוש, ר' יהודה הנשיא, כתב את המשנה, לא פרסמו בכתב את התורה שבעל פה – "דברים שבעל פה אי אתה רשאי לאומן בכתב" (בבלי, גיטין ס ע"ב). לכל אחד מהתנאים היו ראשי פרקים וזיכרון שמועות ששמר לעצמו, וממנו שנה את שמועותיו. המגמה של צו זה הייתה שהתורה לא תישאר נעולה בספר בארון אלא שיצטרכו כל הזמן לשנן אותה. לכאורה, אחרי שנכתבה המשנה סכנה זו צפה שוב על פני השטח. האם התעלם ר' יהודה מבעיה זו? בהקשר זה, אני רוצה להראות דבר מעניין.

אקדים בדברי הרמב"ם בתחילת הלכות גיטין:

אין האשה מתגרשת אלא בכתב שיגיע לה וכתב זה הוא הנקרא גט. ועשרה דברים הן עיקר הגירושין מן התורה ואלו הן: שלא יגרש האיש אלא ברצונו, ושיגרש בכתב ולא בדבר אחר, ושיהיה ענין הכתב שגרשה והסירה מקניינו, ושיהיה עניינו דבר הכורת בינו לבינה, ושיהיה נכתב לשמה, ושלא יהיה מחוסר מעשה אחר כתיבתו אלא נתניתו לה, ושיתננו לה, ושיתננו לה בפני עדים, ושיתננו לה בתורת גירושין, ושיהיה הבעל או שלוחו הוא שנותנו לה. ושאר הדברים שבגט, כגון הזמן וחתימת העדים וכיוצא בהן, הכל מדברי סופרים.

מדברי הרמב"ם בפתיחת דבריו כבר אפשר להבין איך נראה גט ומה מטרתו.

לעומת זאת, אם נעיין במשנה על גיטין מה נמצא? ננסה לסקור בקצרה את הנושאים של שלושת הפרקים הראשונים: הפרק הראשון, "המביא גט", דן על כך שמי שמביא גט ממדינת הים צריך לומר 'בפני נכתב ובפני נחתם'. על פניו הדרישה הזו לא מובנת כלל, ונבין אותה רק כשנגיע לפרק השלישי שידון על דיני ה'לשמה' של הגט. הפרק השני דן על הלכות שליחות בגיטין ומחדש שאפשר גם לשלוח גט על ידי שליח.

הדבר המעניין הוא שרק המשנה האחרונה במסכת מלמדת אותנו את הדין הבסיסי ביותר בהלכות גיטין:

בית שמאי אומרים: לא יגרש אדם את אשתו אלא אם כן מצא בה דבר ערוה, שנאמר 'כי מצא בה ערות דבר'. ובית הלל אומרים: אפילו הקדיחה תבשילו, שנאמר 'כי מצא בה ערות דבר'. רבי עקיבא אומר: אפילו מצא אחרת נאה הימנה, שנאמר 'והיה אם לא תמצא חן בעיניו'.
(משנה, גיטין ט, י)

סידור זה הוא מפתיע, שהרי לפי ההיגיון משנה זו הייתה אמורה לפתוח את מסכת גיטין כיוון שהיא עוסקת בהלכה הבסיסית ביותר – מתי ניתן לגרש. אדרבה, סדר המשניות בגיטין היה צריך להיות מהסוף להתחלה. הרי הפרק האחרון עוסק בשאלה מה צריך להיות כתוב בגט, בפרק שלפניו – 'הזורק' – איך נותנים את הגט, בפרק שלפניו מי כשיר לתת גט, וכך עד תחילת המסכת העוסקת בדין המסובך ביותר בהלכות שליחות בגיטין – "המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב ובפני נחתם". אם כן, למה מסודרת המשנה בסדר ה"הפוך" שלפנינו? הדבר מלמד אותנו שגמרא אי אפשר ללמוד בלי רב. ללא מישהו שמבין בגמרא ויודע אותה לעומקה, אי אפשר להבין אותה!

אותו דבר קיים גם במסכת ברכות. היא פותחת בהלכות קריאת שמע ואומרת:

אימתי קורין את שמע בערבית? משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן...

אני לא כוהן, ואם כן מאיפה אני יודע בכלל מה הכוונה של 'נכנסים לאכול בתרומתן'? בלי רב אי אפשר להסתדר!

העולה מהדברים הוא שר' יהודה הנשיא ייצר בצורה מאד מתוחכמת מצב שבו למרות שהתורה שבעל פה נכתבה היא עדיין נשארה דבר חי שצריך רב בשביל ללמוד ולהבין אותו.

אני אחזור על עיקר הדברים שאמרת: הציבור החילוני מפסיד בכך שהוא לא

על חשיבותו וייחודו של לימוד הגמרא | קלג

עוסק בלימוד גמרא, ואני מדבר על הפסד אינטלקטואלי ללא שום קשר להקשר הדתי. למעשה, גם פרופסור הלבני אמר דברים דומים:

יש להצטער על כך שבהחיותנו את ארצנו ושפתנו... לא החיינו במידה דומה את הספרות התלמודית בת שנות אלפיים. לא הפכנו אותה לנחלת העם כולו. שכנענו את עצמנו שערכה של הספרות הזאת הוא דתי בלבד, ומי שנושא הדת אינו בתחום התעניינותו לא ימצא חפץ בה. לא התאמצנו די לרגש את עצמנו ליופי ולהתרוממות הרוח הטמונים בספרות זו, ולא טרחנו דיינו לסגל ספרות עתיקת יומין זו לטעם הספרותי של הקורא או הלומד של ימינו... זנחנו את ערכי התרבות הכלליים הצפונים בה, וכדי להפיס את דעתנו חתמנו אותה בחותם מצומצם של ספרות דתית גרידא הפוטרת מיד חלק גדול מעמנו מלעסוק בה. (דברים שנאמרו במעמד הזכייה בפרס ביאליק)

ומהציבור החילוני חזרה לציבור שלנו: כל יהודי פשוט צריך שיהיה לו עניין ללמוד גמרא, והוא יכול למצוא עניין כזה בהיבטים האינטלקטואליים הקיימים בגמרא.